

LÓRÁND BALÁZS

Területi kohéziót támogató operatív programok az I. Nemzeti fejlesztési terv esetében*

Az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozott Magyarország számára a tagság számos lehetőséget rejt magában. Ezek közül az egyik legjelentősebb: esélyt kapott arra, hogy külső tőke-transzferek segítségével felgyorsítsa felzárkózását az unió átlagához a jövedelmek és az életszínvonal területén. Ennek egyik központi eszköze az unió támogatáspolitikája, a kohéziós politika. Komoly dilemma, vajon hogyan lehetne biztosítani a beáramló források hatékony, hatásos felhasználását, milyen feltételrendszert kell teljesíteni ehhez, mit érdemes tanulni a korábban csatlakozott országok sikeres és kevésbé sikeres példáiból. Ez a dilemma az Európai Unióban is megjelenik, ahol szintén úgy vélik, hogy a regionális fejlesztésre¹ elköltött összegek hasznosulásának, eredményességének, hatékonyságának vizsgálata, értékelése egyre szükségesebbé válik.

„Ma már nyilvánvaló, hogy beavatkozások nélkül a növekedés vagy a foglalkoztatási mérleg régiók közötti diszparitásai nem tűntethetők el” (Horváth 2001, 47). Az Európai Unióban a közösségi politikákkal szembeni elvárás, hogy kedvezővé tegyék minden tagország számára az integrációt, és ne csak a fejlettebb országok számára jelentsen előnyöket az EU létrehozása. A területi *egyenlőtlenségek csökkentése*² alapvető feladat az Európai Unióban, mivel ezek a különbségek a fejlődés akadályát jelenthetik, gátolhatják a versenyképesség erősödését, szociális feszültségeket okozhatnak, korlátozhatják az egységes Európa-koncepció kiteljesedését (Horváth 2006). Ehhez kapcsolódik az I. Nemzeti fejlesztési terv (NFT) fő célja, vagyis az EU átlagához mért jövedelemkülönbségek csökkentése (NFH 2006) és így az életminőség javítása. A dokumentum stratégiája tartalmazza a *regionálisan kiegyenlítettebb fejlődés* megvalósításának szükségességét Magyarországon (NFH 2004). A kérdés az, hogy az országon belüli területi egyenlőtlenségek mérsékléséhez várhatóan³ hogyan járult hozzá az I. NFT.

A tanulmányban empirikus kutatásomat mutatom be, amelynek célja, hogy feltárja, milyen mechanizmusokat lehet azonosítani az I. NFT forrásainak területi eloszlásánál.

* A kutatás elkészítését támogatta az Oktatási és Kulturális Minisztérium *Deák Ferenc Ösztöndíja*.

¹ Regionális fejlesztésen jelen tanulmányban a regionális politika egyik megvalósulási formáját értem, amely különböző eszközök segítségével avatkozik be a gazdasági és társadalmi rendszerbe, ezáltal javítva azok teljesítményét, a humán erőforrások és környezet minőségét stb. Ezek lehetnek pénzügyi ösztönzők, központi szabályozás és infrastrukturális beruházások (Horváth 2001).

² Az egyenlőtlenségek csökkentése és a kohézió megteremtése jogos célkitűzés, de kérdés, ki határozza meg az egyenlőtlenségek elfogadható, konkrét szintjét (CoR 2003).

³ A „várhatóan” jelzőnek fontos szerepe van, mivel jelen pillanatban még csak az allokáció vizsgálható, nincsenek a hasznosulás határfokára vonatkozó információk, ezért az egyes térségeknek juttatott források hatékony felhasználása még nem bizonyított. Vagyis előfordulhat akár az is, hogy a több forrásban részesített térségek egyáltalán nem tudnak magasabb növekedési rátát felmutatni a kevesebb forrásban részesülteknél.

Az utóbbi években egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a rendelkezésre álló források nem elegendőek mindenre, ezért elosztásukat (allokálásukat) nagy gondossággal kell elvégezni.

Ezzel az elemzéssel vizsgálom, hogy mely operatív programok (OP-k) tekinthetők felzárkóztató hatásúnak, tehát mely OP-k esetében kaptak több támogatást elmaradottabb térségek annak érdekében, hogy az ott élők életszínvonala növekedhessen. Eredményeimet összehasonlítom más, publikált értékelések konklúzióival is. Fontos megjegyezni, hogy önmagában nagyobb források juttatása az elmaradottabb térségeknek nem jelent automatikusan felzárkóztatást, mivel nem garantálható egyértelműen azok hatékony és hatásos felhasználása.

Kiinduló feltevések

Az empirikus vizsgálat célja, hogy a pályázati aktivitás és sikeresség változói segítségével olyan *homogén csoportokat* tudjak létrehozni a kistérségek⁴ szintjén, amelyek fejlettség szempontjából is egyneműnek tekinthetők. Így nem azt szeretném megvizsgálni, hogy a fejlettség szerinti kategorizálás⁵ milyen kistérségi klaszterek létrejöttét okozza, hanem a másik irányból vizsgálódva, először a támogatási adatokat használom fel. Ezek segítségével készítem el a kistérségek homogén csoportjait. Majd megnézem azt, hogy ezen csoportok milyen fejlettségi szinttel rendelkeznek, illetve mennyiben tekinthetők a fejlettség szempontjából is egyneműnek.⁶

Amennyiben sikerül pályázati sikeresség és aktivitás alapján homogén csoportokat alkotni, és ezek még a fejlettség szempontjából is homogénnek tekinthetők, akkor ezzel bizonyíthatom, hogy a több támogatásért pályázó és több forrást elnyerő kistérségek egy adott operatív program vagy az egész NFT tekintetében az átlagnál fejlettebbek (vagy fejletlenebbek vagy átlagos fejlettségűek). Ebből pedig következik, hogy az európai uniós forrásokat is felhasználó NFT pályázati rendszere a források elosztása szempontjából előnyben részesíti az átlagnál fejlettebb (vagy fejletlenebb vagy átlagos fejlettségű) kistérségeket. Mindebből az is következik, hogy amennyiben a fejlettebb kistérségek tudtak több forrást megszerezni a pályázati versenyterben, akkor az I. NFT vagy éppen a vizsgált operatív program inkább tekinthető *versenyképesség-erősítő* hatásúnak. Ha a fejletlenebb kistérségeknek jutott fajlagosan nagyobb támogatás, akkor ez alapján az operatív program vagy az I. NFT inkább *felzárkóztató szerepet* töltött be. Kiinduló feltevéseim alapján a felzárkóztatónak nevezhető operatív program az Agrár- és vidékfejlesztési

4 A kistérségek Magyarországon a jogi és adminisztratív szabályozás következtében mára közigazgatási, közszolgáltatási és területfejlesztési feladatok ellátására alkalmas területi egységekké váltak (Egyed 2009).

5 A fejlettség területi elemzéséről készült munkák a teljesség igénye nélkül a következő területek kapcsán jellemzőek a hazai szakirodalomban: jövedelemkülönbségek (Bódi et al. 1999), bruttó hazai termék (Bruckner et al. 1999), gazdasági fejlődés (Sándor–Végh 1999), elmaradottság és munkanélküliség (Faluvégi 2000), erőforrások területi eloszlása (Nyers 2000) és mezőgazdasági adatok (Pintér 2001).

6 A kistérségek lehatárolásáról szóló 244/2003 (XII. 18.) kormányrendelet 168 kistérséget hozott létre, a jogszabály 2004. január 1-jével lépett hatályba. Ezt a rendszert alakította át a 2007. évi CVII. törvény, amely 174 területfejlesztési-statisztikai kistérséget hozott létre. Jelen elemzés a 2004–2006 közötti időszakra vonatkozik, ezért 168 kistérség szerepel benne.

operatív program (AVOP), valamint a Regionális fejlesztés operatív program (ROP), így a következőkben ezek vizsgálatát mutatom be.⁷

Ha a pályázati sikeresség és aktivitás alapján definiált homogén csoportok fejlettség szempontjából inhomogének lesznek, akkor az azt jelenti, hogy az európai uniós forrásokat is felhasználó NFT pályázati rendszere a források elosztásánál nem részesítette előnyben a fejlettebb vagy a kevésbé fejlett térségeket, nagyjából hasonló mértékben juttatott forrásokat az egyes fejlettségi kategóriákba tartozó kistérségeknek. Így ez esetben kijelenthető, hogy sem a felzárkóztató, sem a versenyképesség-növelő hatás nem volt jelentős országos szinten.

A kutatás előkészítése

Az elemzés elvégzése érdekében a fogalmi kategóriákhoz (pályázati aktivitás és pályázati sikeresség) először olyan változókat rendeltem, amelyek egy lakosra (vagy tízezer lakosra) vonatkozóan tartalmazzák a legfontosabb kistérségi összesítő pályázati adatokat. A változók pontos listáját az 1. táblázatban tüntettem fel. Ezeket a változókat minden egyes kistérség és minden egyes operatív program szempontjából elkészítettem a 2004–2006-os időszak tekintetében. Az elemzéshez az egységes monitoring információs rendszer (EMIR) adatait⁸ használtam fel.

A fejlettség megragadásához számos változót bekapcsoltam az elemzésbe. Egyrészt kerestem olyan összetett mutatószámokat, amelyek egy indikátorban próbálják leírni a fejlettség mértékét, ilyen például a KSH komplex mutatója vagy a módosított humán fejlettségi mutató (MHFM)⁹. Másrészt felhasználtam azokat a változókat is, amelyek gyakran megjelennek egy adott térség (fejlettségi) helyzetének, elmaradottságának jellemzésekor. Ezek közül például a bruttó hozzáadott értéket gyakran alkalmazzák a kistérségi GDP elfogadható helyettesítőjeként.¹⁰ Így a felhasznált, fejlettséget leíró változók közül egyesek erősebben kötődnek a fejlettség fogalmához, míg más változók inkább csak részlegesen képesek hozzájárulni a fejlettség pontos feltérképezéséhez. A változók listája az 1. táblázatban található meg.¹¹

A lehetséges elemzési módszerek, statisztikai eszközök közül a klaszteranalízist választottam, mivel ez megfelelően erőteljes eszköz, amely kezelni tudja a gazdasági, társadalmi mutatók között könnyen előforduló multikollinearitás jelenségét, valamint több és komplexebb összefüggések feltárására alkalmas, mint a korreláció.

7 A I. NFT többi OP-jának elemzését is elkészítettem, ezek egyrészt nem bizonyultak felzárkóztató hatásúnak, másrészt a területi korlátok miatt itt most csak a két felzárkóztató hatású operatív program elemzését ismertetem.

8 Köszönettel tartozom a Nemzeti Fejlesztési Ügynökségnek azért, mert rendelkezésemre bocsátotta az adatbázist, amely az I. NFT keretében 2004 és 2006 között benyújtott 40 998 pályázat adatait tartalmazza kistérségi bontásban. Az adatbázis az EMIR adatain alapul. A lekérdezés időpontja: 2008. március 26.

9 A módosított humán fejlettségi mutató képes a humán fejlettségi indexhez (angol rövidítéssel HDI-hez) hasonlóan megragadni az életminőséget egy adott térségben. Kistérségi értékeinek kiszámítása is elkészült, forrása: Józán Péter, „Az MHFM a kistérségekben a 21. század közepén” c. dolgozata, in print; a számításokat Radnóti László végezte.

10 Lásd részletesen Lukovics 2007, 141.

11 A fejlettséget leíró változók forrása többnyire a KSH adatbázisa. A területi jellemzők általában lassan változnak, ezért az 1–3 éves intervallumon belül elfogadható az adathasználat (Nemes Nagy 2005). Tehát a támogatási adatok a 2004., 2005., 2006. évre vonatkoznak, a fejlettséget megítő adatok többsége 2004-es, míg a komplex mutató és az MFHM 2006-os.

1. táblázat

Az elemzés során felhasznált változók

Pályázati teljesítmény		Fejlettség
Pályázati aktivitás	egy lakosra jutó igényelt támogatás egy lakosra jutó tervezett összköltség tízezer lakosra jutó beadott projektek száma	KSH komplex fejlettségi mutató módosított humán fejlettségi mutató foglalkoztatási ráta munkanélküliségi ráta
Pályázati sikeresség	egy lakosra jutó elnyert támogatás egy lakosra jutó elfogadott összköltség tízezer lakosra jutó megvalósuló projektek	egy adózóra jutó szja-alapot képező jövedelem egy foglalkoztatottra jutó adózás előtti eredmény egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték egy lakosra jutó exportértékesítés nettó árbevétele egy lakosra jutó bruttó hozzáadott érték ezer lakosra jutó büncselekmények száma ezer lakosra jutó működő társas vállalkozások száma ezer lakosra jutó működő gazdasági szervezetek száma ezer lakosra jutó működő nonprofit szervezetek száma mezőgazdasági vállalkozások részaránya az összes működő vállalkozáson belül

Klaszteranalízis

A klaszterelemzés nagyon jól alkalmazható olyan esetekben, amikor valamilyen szempont szerint hasonló elemeket érdemes csoportba foglalni, vagyis osztályozni. A legfőbb cél, hogy az egyedeket homogén csoportba lehessen sorolni a vizsgálathoz a felhasznált változók alapján, ezáltal dimenziócsökkentés jön létre (Székelyi–Barna 2003). Mindez elvégezhető anélkül, hogy előzetes információval kellene rendelkezni a csoportjellemzőkről (Han–Kamber 2004, Kabai–Pálvölgyi 1980, Norušis 2005). Ebben az elemzésben az egyedeket Magyarország 168 kistérsége jelenti, amelyeket a pályázati aktivitásuk és sikerességük alapján sorolok homogén csoportokba a klaszterelemzés segítségével.

Változók kiválasztása és standardizálása

Nem szabad az egymással *erősen korreláló változókat* egyaránt felhasználni, mivel az ezekben meglévő információ így nagyobb súllyal jelenne meg a számításban. Ha két változó korrelációs együtthatója 0,9 felett van, akkor az egyiket érdemes kizárni a vizsgálatból, mivel a másik úgyis tartalmazza a benne lévő információkat (Sajtos–Mitev 2007).

Ennek a módszernek az alkalmazásával zártam ki az eredeti pályázati sikerességet és aktivitást mérő változók közül azokat, amelyeknél 0,9-nél magasabb volt a korreláció mértéke, és szignifikáns volt az összefüggés. Az eljárás eredménye a 2. táblázatban látható. A változók kiválasztásánál nagyon fontos szempont, hogy csak olyanok kerüljenek be a vizsgálatba, amelyek relevánsak és elméletileg indokoltak a vizsgálat szempontjából. Ha különböző szintű metrikus skálák használatára kerül sor, akkor torz lesz az összevonási rendszer (Norušis 2009). Ezeket a változókat ezért *standardizálni* szükséges, ezáltal „dimenziótlanítható” a változó (Nemes Nagy 2005).

2. táblázat

A klaszterképzéshez felhasznált változók

Megnevezés	AVOP (agrár- és vidékfejlesztési)	ROP (regionális fejlesztési)
1. változó	egy lakosra jutó igényelt AVOP-támogatás, ezer Ft	egy lakosra jutó igényelt ROP-támogatás, ezer Ft
2. változó	egy lakosra jutó elnyert AVOP-támogatás, ezer Ft	egy lakosra jutó elnyert ROP-támogatás, ezer Ft
3. változó	tízezer lakosra jutó megvalósuló AVOP-projektek száma	

A kiugró adatok kiszűrése

A kiugró adatok feltárására még a vizsgálat előtt sort kell keríteni. Itt főleg azon egyedeket érdemes megtalálni, amelyek jellemzői egyáltalán nem tipikusak az alapsokaságra, vagyis a többi egyedtől távolabb esnek, különállóak (Kabai–Pálvölgyi 1980). A területi adatbázisoknál igen gyakori jelenség az egyedi sajátosságú megfigyelési egységek előfordulása, ami a területi eloszlások normalitásának hiányával magyarázható (Nemes Nagy 2005). Ezeket az extrém eseteket érdemes kivenni az elemzésből, mivel torzítják az eredményeket, mert a klaszterelemzés során a használt algoritmus ezeket is beosztja automatikusan adott klaszterekbe (Füstös et al. 2004), ezáltal rontja a végső eredmény megfelelőségét. Erre a problémára megoldást kínál az egyszerű láncmódszer, mivel ennek alkalmazása esetén kevés nagylétszámú és sok kislétszámú csoport jön létre (Sajtos–Mitev 2007). Emellett felhasználtam egy korábban elkészített faktorelemzés eredményeit is.¹² A pályázati aktivitás és sikeresség változói segítségével létrehozott faktortérben ábrázolt kistérségek közül azok, amelyek nagyon messze esnek a gravitációs középponttól, egyértelműen rontják a kialakítandó klaszterek homogenitását, másrészt pedig egészen máshogy viselkednek, mint a többi egyed a vizsgálat során. A két különböző módszerrel – vagyis a grafikus ábrázolással a faktortérben és az egyszerű láncmódszeres klaszterelemzéssel – kapott végeredmény megegyezik. A „kiugró” pályázati aktivitással/sikerességgel rendelkező kistérségeket érdemes kizárni a klaszterelemzésből, és eltérő viselkedésüket külön, esettanulmány-módszerrel, kvantitatív technikák alkalmazásával elemezni.¹³ Az elemzésből kizárt kistérségek listáját a 3. táblázat tartalmazza.

¹² A faktorelemzés célja volt a pályázati aktivitás és sikeresség változóinak összevonása. Ezt az elemzést jelen tanulmányban nem ismertetem részletesen.

¹³ Mindezekon kívül a faktor- és a klaszterelemzésnél is kizártam Budapestet, mivel lényegesen más szintű fejlettséggel rendelkezik, mint a vizsgált kistérségek.

3. táblázat

Az elemzésből kizárt kistérségek

Program	Kistérségek					
AVOP	Lenti	Pécsváradi	Sásdi	Siklósi	Tokaji	Vasvári
ROP	Abaúj-Hegyközi					

Az elemzés

A metrikus skálán mért adatok esetén az adott egységek akkor tekinthetők hasonlóknak, ha a közöttük lévő távolság kicsi. Ennek számszerűsítésére a *Minkowski-metrikákat* (vagy L-normákat) érdemes felhasználni (Sajtos–Mitev 2007). Így a nagyobb távolságok a négyzetre emelés következtében jóval hangsúlyosabbak lesznek, mint a kisebbek. A szakirodalom alapján az eljárás során a klaszteralgoritmusok közül a hierarchikus összevonó (agglomeratív) variancia módszerét, vagyis a *Ward-féle eljárást* érdemes felhasználni, mivel az képes a klaszterek belső heterogenitásának minimalizálására (Székelyi–Barna 2003). A klaszterezés során nincs pontos útmutató arra vonatkozóan, hogy hány klasztert lehet vagy érdemes létrehozni (Nemes Nagy 2005), ez a kutatást végző felelősségét növeli.¹⁴ Ebben az elemzésben az egyes operatív programoknál három klaszter kialakítása tűnt célszerűnek, mivel így létrejöhett egy átlagos értékű egyedet tartalmazó halmaz, egy átlagostól magasabb értékekkel rendelkező csoport és egy átlag alatti értékekkel bíró klaszter. Ezek jellemzését az eredeti változók alapján végeztem el, minden klaszter esetében megvizsgálva a csoportátlagot és a csoportszórást. A 4–5. táblázatokban csak azok a változók láthatók, amelyek az egyes elemzéseknél relevánsnak¹⁵ minősültek.

Így az AVOP esetén a klaszterképzéshez felhasznált változók segítségével sikerült létrehozni három – a pályázati sikeresség és az aktivitás szempontjából homogén – csoportot, amelyek a következő, a fejlettség valamely dimenzióját is mérő változók szempontjából homogénnek tekinthetők: KSH komplex fejlettségi mutató, MHFM, egy foglalkoztatottra jutó adózás előtti eredmény, foglalkoztatottsági ráta stb. Ezek alapján az AVOP keretében relatíve sok pályázatot beadó és támogatást elnyerő kistérségek általában relatíve alacsony egy foglalkoztatottra jutó adózás előtti jövedelemmel, az átlagostól alacsonyabb komplex fejlettségi mutatóval és MHFM-mel jellemezhetők (lásd részletesen a 4. táblázatban és az 1. ábrán).

A Regionális fejlesztés operatív program elemzésénél megállapítható, hogy a klaszterképzéshez felhasznált változók segítségével szintén sikerült definiálni három – a pályázati sikeresség és az aktivitás szempontjából egynemű – csoportot, amelyek a következő, a fejlettség valamely dimenzióját is mérő változók szempontjából homogénnek tekinthetők: KSH komplex fejlettségi mutató, MHFM, egy lakosra és egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték stb. Így ez alapján például a ROP keretében relatíve sok pályázatot beadó és támogatást elnyerő kistérségek általában relatíve magas munkanélkü-

¹⁴ Problémát okozhat, hogy a klaszterelemzés során mindig létrejönnek klaszterek (Székelyi–Barna 2003), a kérdés csak az, hogy azok illeszkednek-e az előzetes hipotézisekhez.

¹⁵ Relevánsnak tekintettem azokat a változókat, amelyek esetén a három klaszter csoportátlaga eltér egymástól, és a belső szórások alacsonyabbak, mint a főátlag 20%-a.

liségi rátával és alacsony foglalkoztatottsági rátával, valamint alacsony értékű komplex mutatóval jellemezhetők (lásd részletesen az 5. táblázatban és a 2. ábrán).

4. táblázat

A létrejött klaszterek jellemzése az Agrár- és vidékfejlesztési operatív programnál

Változótypus	Változó	1.	2.	3.
A pályázati teljesítmény változói	egy lakosra jutó igényelt AVOP-támogatás, ezer Ft	18,38	57,07	25,01
	egy lakosra jutó tervezett AVOP-összköltség, ezer Ft	41,77	132,64	52,64
	egy lakosra jutó elnyert AVOP-támogatás, ezer Ft	10,74	35,28	16,87
	egy lakosra jutó elfogadott AVOP-összköltség, ezer Ft	25,16	83,61	36,29
	tízezer lakosra jutó megvalósuló AVOP-projektek száma	5,82	17,07	24,25
	tízezer lakosra jutó beadott AVOP-projektek száma	9,70	26,44	34,29
A fejlettséget leíró változók	komplex mutató (fejlettség)	3,12	2,35	2,62
	módosított mutató a humán fejlettség mérésére	36,85	29,09	31,18
	foglalkoztatottsági ráta, %	54,11	46,28	50,30
	munkanélküliségi ráta, %	6,90	10,69	9,74
	egy adózóra jutó szja-alapot képező jövedelem, ezer Ft	1190,16	963,69	1033,51
	egy foglalkoztatottra jutó adózás előtt eredmény, ezer Ft	433,91	151,32	209,03
	ezer lakosra jutó bűncselekmények száma	35,40	30,93	34,82
	ezer lakosra jutó működő társas vállalkozások száma	28,06	15,89	18,54
	ezer lakosra jutó működő gazdasági szervezetek száma	80,46	61,56	72,69
	gazdasági szerkezet (mezőgazdasági vállalkozások aránya)	8,27	16,43	12,81

1: relatíve alacsony pályázati aktivitású, sikerességű és relatíve magas fejlettségű térségek

2: relatíve magas pályázati aktivitású, sikerességű és relatíve alacsony fejlettségű térségek

3: átlagos pályázati aktivitású, sikerességű és átlagos fejlettségű térségek

5. táblázat

A létrejött klaszterek jellemzése a Regionális fejlesztés operatív program esetén

Változótypus	Változó	1.	2.	3.
A pályázati teljesítmény változói	egy lakosra jutó igényelt ROP-támogatás, ezer Ft	22,36	154,65	68,88
	egy lakosra jutó tervezett ROP-összköltség, ezer Ft	29,53	180,96	85,66
	egy lakosra jutó elnyert ROP-támogatás, ezer Ft	6,50	44,10	21,36
	egy lakosra jutó elfogadott ROP-összköltség, ezer Ft	8,09	51,85	26,96
A fejlettséget leíró változók	komplex mutató (fejlettség)	3,10	2,32	2,66
	módosított mutató a humán fejlettség mérésére	36,26	29,79	32,40
	foglalkoztatottsági ráta, %	54,12	46,67	49,76
	munkanélküliségi ráta, %	6,78	11,98	9,09
	egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték, ezer Ft	1557,08	690,88	1128,62
	ezer lakosra jutó bruttó hozzáadott érték, ezer Ft	603,23	235,16	394,70
	ezer lakosra jutó működő társas vállalkozások száma	27,72	17,78	19,65
	gazdasági szerkezet (mezőgazdasági vállalkozások aránya)	9,45	14,12	11,95

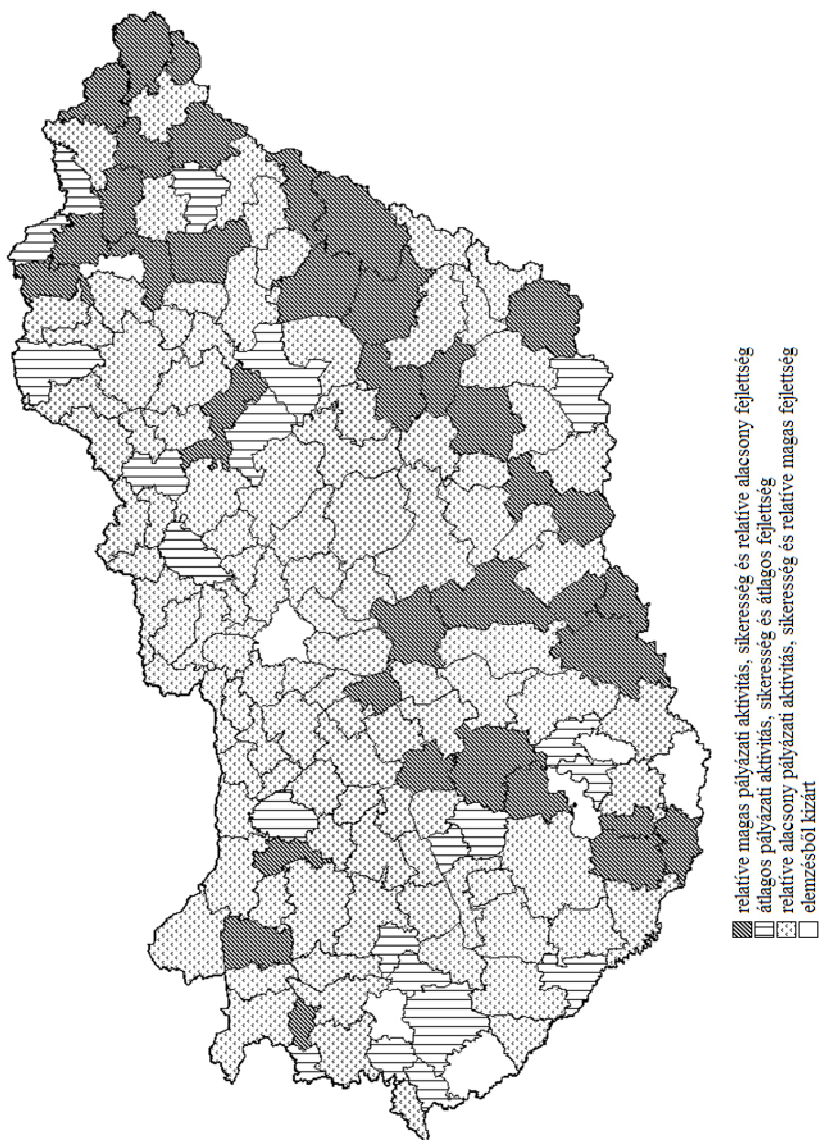
1: relatíve alacsony pályázati aktivitású, sikerességű és relatíve magas fejlettségű térségek

2: relatíve magas pályázati aktivitású, sikerességű és relatíve alacsony fejlettségű térségek

3: átlagos pályázati aktivitású, sikerességű és átlagos fejlettségű térségek

I. ábra

*A kistérségek besorolása az Agrár- és vidékfejlesztési operatív program klaszterezési eredménye alapján,
2004–2006*

Előfordult, hogy egyes kistérségek az operatív programok kapcsán más-más klaszterbe kerültek a pályázati aktivitás és sikeresség szempontjából, ami magyarázható azzal, hogy más teljesítményt tudtak felmutatni az eltérő célcsoportoknak szóló programoknál. Emellett az is előfordult néhány esetben, hogy egy adott kistérség a fejlettség szempontjából is eltérő klaszterekbe került. Ez utóbbi négy tényezőre vezethető vissza:

- Egyrészt a fejlettség megítélése és a relatíve magas, átlagos és relatíve alacsony kategória lényege, hogy csak a többi kistérséghez viszonyítva értelmezhető, nem jelent abszolút besorolást.
- Másrészt a fejlettség mint többdimenziós fogalom ténylegesen nem pont ugyanazzal a tartalommal rendelkezik az egyes vizsgálatoknál, ami jól látszik azon is, hogy a fejlettség megítélése érdekében alkalmazott változók eltérőek az egyes elemzéseknél (lásd a 3–4. táblázatok fejlettséget leíró változóinak körét).
- Harmadrészt a klaszterképzés esetén még a szélsőségesen kiugró, extrém adatok kizárása után is akadnak olyan egyedek (kistérségek), amelyek a kialakított klaszterközéppontoktól (gravitációs középpontoktól) igen távol esnek, így kevésbé jellemezhetőek a csoportátlag adataival. Ugyanakkor a klaszterek elnevezése a csoportátlagok alapján történt meg.
- Negyedrészt a klasztereket kifejezetten a pályázati sikeresség és aktivitás változóinak segítségével hoztam létre, ezért elfogadható, hogy a fejlettség terén egyes klaszterek nem lesznek annyira homogének, mint a pályázati eredményesség kapcsán.

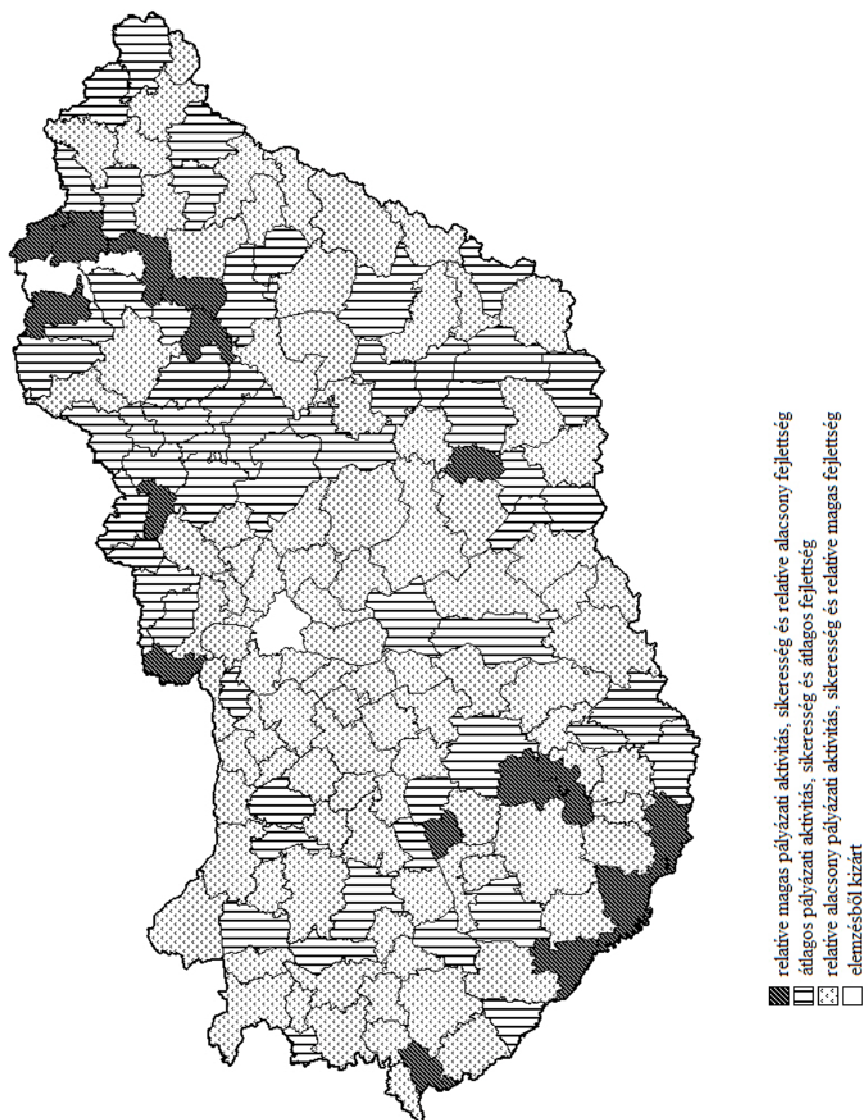
Éppen ezért a bemutatott elemzés nem alkalmas arra, hogy egy-egy kiragadott kistérség szempontjából elemezze a hazai fejlesztéspolitikát, viszont *általános tendenciák*, területi jellegzetességek felmérésére megfelelő. Az egy-egy kistérségre irányuló vizsgálatok esetén a fenti eredményeket minden esetben érdemes kiegészíteni egyéb információkkal, kvalitatív módszereket használó vizsgálatokkal.

Az eddigiekben bemutatott elemzési eredmények alapján a következő általános megállapítást lehet tenni. Az AVOP és a ROP keretén belül 2004–2006 pályázott és megítélt támogatások kapcsán elmondható, hogy a pályázati aktivitás és sikeresség szempontjából a klaszteranalízis segítségével egyértelműen lehatárolhatók homogén csoportok, amelyek fejlettségbeli adataik szempontjából is homogénnek tekinthetők: a magas pályázati sikerességgel és aktivitással rendelkező kistérségek relatíve kevésbé fejlettek, míg az alacsony pályázati sikerességgel és aktivitással bíró kistérségek relatíve magas fejlettséggel rendelkeznek. Tehát ez azt jelenti, hogy az AVOP és a ROP támogatásai inkább a felzárkóztatást szolgálták, mivel a fejletlen térségek adtak be több pályázatot, és nekik is juttattak több forrást a pályázati rendszeren keresztül.¹⁶

¹⁶ Valószínűleg ez az a két operatív program, amelyekre a gazdasági válság közepette is szükség lenne, mivel egyrészt nem a túltermelést segítik elő, hanem inkább a diverzifikációt (AVOP), illetve a helyi életképes struktúrák erősítését szolgálják (ROP).

2. ábra

*A kistérségek besorolása a Regionális fejlesztés operatív program klaszterezési eredménye alapján,
2004-2006*

Eredményeimet összevettem az elmúlt években publikált, az I. Nemzeti fejlesztési terv területi allokációját értékelő jelentések konklúzióival is (6. táblázat). Ez alapján látszik, hogy az egyes operatív programoknál várható hatások nagyjából hasonlóan alakultak a különböző elemzéseknél. Egyértelműen kijelenthető, hogy az AVOP keretében kifejezetten felzárkóztató célzatú mechanizmusok mentén osztották el a forrásokat, tehát leginkább az elmaradott kistérségeket részesítették előnyben. Mindez magyarázható azzal is, hogy a program célcsoportja nagyobb arányban található meg a kevésbé fejlett térségekben. Nagyjából hasonlóan egyértelmű a ROP besorolása is, amely szintén inkább a kevésbé fejlett térségeket részesítette előnyben a források szétosztásánál.

6. táblázat

Az AVOP és a ROP várható hatása

Elemzés	MEH 2006, NFÜ 2007, Toroczkai–Hahn 2006		NFÜ 2008	HBF 2006	Csite–Németh 2008	NFH 2006	Saját elemzés
	benyújtott pályázatok	megítélt támogatás					
Szempont	benyújtott pályázatok	megítélt támogatás	megítélt támogatás	megítélt támogatás	megítélt támogatás	megítélt támogatás	benyújtott pályázatok és megítélt támogatás
AVOP	felzárkóztatás	felzárkóztatás	felzárkóztatás	felzárkóztatás	felzárkóztatás	nem sorolható be	felzárkóztatás
ROP	felzárkóztatás	felzárkóztatás	felzárkóztatás	versenyképesség erősítése	inkább felzárkóztatás	nem tárgyalja	felzárkóztatás

Konklúziók

A bemutatott elemzések számos összefüggésre rámutatnak, ugyanakkor véleményem szerint ezen a területen szükséges további értékeléseket végezni, amelyek a rendelkezésre álló statisztikai eszközök közül továbbiakat is alkalmaznak, és így új következtetésekre jutnak, illetve megerősíthetik az eddigi konklúziókat. Az ismertetett empirikus elemzésnek semmiképpen sem az volt a célja, hogy a pályázati aktivitás vagy sikeresség tényét, jelenségét egy-egy változóra, indikátorra vezesse vissza, amely biztosíthatja az eredményes részvételt a pályázati versenyterén. Sokkal inkább szándékomban állt minél több fejlettséghez kötődő változót bekapcsolni a vizsgálatba.

A tanulmányban bebizonyítottam, hogy az I. NFT egyes operatív programjait alapul véve a pályázati aktivitás és sikeresség szempontjából a kohéziós politika értékelésére használt módszerekkel egyértelműen lehatárolhatóak homogén csoportok, amelyek fejlettségbeli adataik szempontjából is homogénnek tekinthetők, illetve az I. NFT forrásallokációs adatai és a kistérségekre vonatkozó fejlettséget leíró statisztikai adatok felhasználásával bizonyítható, hogy a forráselosztási rendszer több operatív program (AVOP és ROP) esetében is a fejletlenebb térségek támogatását szolgálta (itt volt magasabb a pályázati aktivitás és sikeresség), és kevésbé a fejlettek további erősítését.

IRODALOM

- Bódi Ferenc – Obádovics Csilla – Mokos Béla (1999): Adózás, jövedelemkülönbségek Magyarországon. Területi Statisztika, 2.
 Bruckner Józsefné – Farkasházi Lászlóné – Gether Istvánné (1999): A bruttó hazai termék területi megoszlása 1997-ben. Területi Statisztika, 3.

- CoR* (2003): Territorial cohesion in Europe. CoR Studies E-6/2002. European Communities, Luxemburg
- Csöte András – Németh Nándor* (2008): Kistérségi fejlettség és I. NFT-s fejlesztési teljesítmény kapcsolat. Tanulmány. HBF Hungaricum Kft – MTA KTI, Budapest
- Egyed Krisztián* (2009): A kistérségek kialakulása, kialakítása hazánkban. Területi Statisztika, 1.
- Faluvégi Albert* (2000): Az elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések listájának felülvizsgálata. Területi Statisztika, 1.
- Füstös László – Kovács Erzsébet – Mészéna György – Simonné Mosolygó Nóra* (2004): Alakfelismerés (Sokváltozós statisztikai módszerek). Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
- Jiawei Han – Micheline Kamber* (2004): Adatbányászat. Konceptiók és technikák. Panem Könyvkiadó, Budapest
- HBF* (2006): Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv forráselosztási mechanizmusai. Települések és kistérségek a fejlesztési versenyben. Kutatási összefoglaló. HBF Hungaricum Kft, Kecskemét
- Horváth Gyula* (2001): Európai regionális politika. Dialóg–Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- Horváth Gyula* (szerk.) (2006): Régiók és települések versenyképessége. MTA RKK, Pécs
- Kabai Imre – Pálvölgyi Miklós* (1980): A klaszterelemzés módszerei és alkalmazása. Módszertani füzetek. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest
- Lukovics Miklós* (2007): A lokális térségek versenyképességének elemzése. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaság-tudományi Doktori Iskola, Szeged
- Miniszterelnöki Hivatal* (2006): Európai uniós támogatások közbenső értékelése. Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv operatív programjainak, támogatásainak területi szempontú közbenső értékelése, korrelációvizsgálata. MEH-RFF TNMH – OTH – Pályázati Információs Központ, Budapest
- Nemes Nagy József* (szerk.) (2005): Regionális elemzési módszerek. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest
- Nemzeti Fejlesztési Hivatal* (2004): Az NFT stratégiája és prioritásai. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest
- Nemzeti Fejlesztési Hivatal* (2006): Strukturális alapok közbenső értékelése. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest
- Nemzeti Fejlesztési Ügynökség* (2007): Európai uniós támogatások kistérségi elemzése. Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv operatív programjainak területi szempontú közbenső értékelése. NFÜ Kommunikációs Főosztály, Budapest
- Nemzeti Fejlesztési Ügynökség* (2008): Vezetői tájékoztató. A 174 magyarországi kistérségnek az NFT pályázatain elért eredményeiről. NFÜ Informatikai és Tájékoztatói Főosztály, Budapest
- Marija J. Norušis* (2005): SPSS 14.0 Statistical Procedures Companion. Prentice Hall, Upper Saddle River
- Marija J. Norušis* (2009): SPSS 17.0 Statistical Procedures Companion. Prentice Hall
- Nyers József* (2000): A magyarországi régiók erőforrásai és azok térképi ábrázolása. Területi Statisztika, 5.
- Pintér László* (2001): A magyarországi régiók mezőgazdasága. Területi Statisztika, 5.
- Sajtos László – Műtev Ariel* (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó, Budapest
- Sándor István – Végh Lajosné* (1999): A gazdasági fejlődés regionális különbségei 1998-ban. Területi Statisztika, 4.
- Székelyi Mária – Barna Ildikó* (2003): Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára. Typotex Kiadó, Budapest
- Toroczka Adrienn – Hahn Csaba* (2006): Európai uniós támogatási adatok területi értékelése. Területi Statisztika, 5.
- Kulcsszavak:* területi kohézió, értékelés, pályázati aktivitás és sikeresség, fejlettség, kistérségek, Nemzeti fejlesztési terv, NFT, AVOP, ROP.

Resume

In the study I have proven that in case of certain operational programmes of NDP I homogeneous groups can be separated, which are homogeneous in respect of their development data, with methods used to evaluate cohesion policy based on the indicators of tendering activity and success. With the use of source allocation data of NDP I and statistical data concerning development in micro regions it can also be proven that the source allocation system supported underdeveloped regions (as these were the places where tendering activity and success was higher) in case of some operational programmes (Agriculture and Rural Development Operational Programme and Regional Development Operational Programme) and less supported further improvement of developed ones.